

СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА VS ЕКОНОМІКА СПІЛЬНОГО ДОСТУПУ: ПОШУК СПІЛЬНИХ ПРИНЦИПІВ

К.В. Багмет, канд. екон. наук, доцент

Сумський державний університет, м. Суми, Україна

У статті проведено теоретичний аналіз концепцій соціальної економіки та економіки спільного доступу, проаналізовано регуляторні рамки Європейського Союзу щодо соціального сектора. Узагальнено соціальні цінності, з якими асоціюються економіка спільного доступу. Обґрунтовано доцільність дослідження економічних принципів, що виокремлюють соціальну економіку як специфічну соціальну та економічну дійсність, спільно з принципами функціонування шерінгової економіки.

Ключові слова: теоретичний аналіз концепцій, соціальна економіка, шерінгова економіка, соціальна політика Європейського Союзу, соціальний сектор.

DOI: 10.21272/1817-9215.2017.1-04

ВСТУП

Сьогодні соціальні питання все частіше звучать саме в економічному контексті, оскільки гостро відчувається потреба у трансформації традиційних економічних механізмів та інститутів для якісно нової моделі соціально-економічного розвитку, коректніше навіть буде говорити про їх адаптацію до соціальних та економічних змін, що наразі відбуваються. Все частіше піднімаються питання розвитку соціального підприємництва, інклюзивності, соціальної відповідальності тощо. У переліку цих завдань дослідження соціальної економіки як вагомій складовій національної соціально-економічної системи складають все більший інтерес. Причому у контексті інституційних змін та значного технологічного прогресу, що наразі спостерігаються, відбувається певна трансформація економічних реалій. Ми спостерігаємо зміну підходів до споживання та як наслідок – створення нових бізнес-моделей. Мова йде про розвиток економіки спільного доступу – так званої шерінгової економіки (sharing economy).

Вивченню соціальної економіки та економіки спільного доступу в Україні не приділяються достатньої уваги напевно через складність сучасного етапу соціально-економічного та політичного розвитку. У той час як на рівні Європейського Союзу активно досліджуються питання соціальної економіки [1; 3; 5; 6]. Наразі велика кількість досліджень присвячена вивченню цього питання у Великобританії, США, Австралії, Канади тощо [4; 7; 8].

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є теоретичний аналіз концепцій соціальної економіки та економіки спільного доступу у контексті трансформації інституцій на сучасному етапі соціально-економічного розвитку.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сьогодні усталеним є розуміння того, що соціальна економіка – це центральний компонент організованого громадянського суспільства, який складає основу для демократії, відповідального громадянства, солідарності, плюралізму тощо [5]. Саме тому принципи соціальної економіки повністю відповідають пріоритетам та стратегічним цілям Європейського Союзу, таким як соціальна єдність, повна зайнятість, боротьба з бідністю та ізоляцією, демократична участь, краще управління та сталий розвиток [5]. Хоча перелік Цілей сталого розвитку ООН дозволяє говорити, що модель соціальної економіки є глобальним пріоритетом. Отже, з огляду на постійно зростаючу увагу до питань соціальної економіки з боку політики, має бути адекватно представлене наукове підґрунтя для ефективного регулювання, такого, що враховує історичні закономірності, базові протиріччя, чинні тенденції та можливі сценарії

реалізації принципів соціальної економіки.

Соціальна економіка: історія та сучасність

Питання доцільності виділення соціальної економіки як самостійного концепту наразі немає однозначної відповіді, оскільки в його основі лежить базове протиріччя – протиріччя між приватним та суспільними інтересами. Розуміння цілей економічної діяльності, що має виток з концепції раціональної поведінки, на нашу думку, суттєво обмежує розвиток концепту соціальної економіки, ускладнює можливість переосмислення процесу створення та перерозподілу багатства. Саме тому пояснення соціальної економіки є досить неоднозначними і впливають з різних теоретичних передумов. Традиційно виокремлюють два підходи, що пояснюють суть соціальної економіки. Згідно з першим – соціальна економіка є умовно відокремленим елементом публічного сектора, прибічники другого, «інтегрованого» підходу наполягають на виключенні соціальної економіки в ринок.

Перший підхід пов'язують з ім'ям французького соціолога, економіста Фредерика Ле Пле. Суть його підходу полягає у розумінні соціальної економіки як до певної міри відокремленого сегмента, що існує «на орбіті» публічного сектору, оскільки безпосередньо залежить від держави і публічних послуг, надання яких є її відповідальністю (рис. 1а).

Згідно другого підходу соціальна економіка розглядається як іманентна складова ринку (рис. 1б), що поряд з публічним та приватним секторами виконує відповідні функції. Поєднання суто соціальних функцій з комерційними дає підстави розглядати соціальну економіку як окремий сектор (чи частину певного сектора економіки), який має як спільні, так і відмінні риси з традиційними комерційним та некомерційним (публічним) секторами. Проте думка щодо інтегрованості соціальної економіки і ринку є наразі дискусійною, оскільки повне застосування підходів комерційного сектора до управління, оцінки, формування ресурсів тощо підприємствами соціальної економіки в чинному ринковому середовищі є неможливим та недоцільним, адже орієнтованість на кількісні критерії та стандартні межі у вимірюванні ефективності очевидно матиме обмежувальний вплив на розвиток підприємств соціальної економіки, зменшить їх можливості як економічних рушіїв (драйверів). Попри складність процесу адаптації, «підлаштування» учасників соціальної економіки під традиційні ринкові механізми та стандарти, вважаємо, що другий підхід більшою мірою узгоджується із сучасними соціально-економічними реаліями ринкової економіки.

Відповідність другому підходу можна знайти, аналізуючи регуляторні рамки ЄС щодо соціального сектора – принципів, підходів, інструментів.

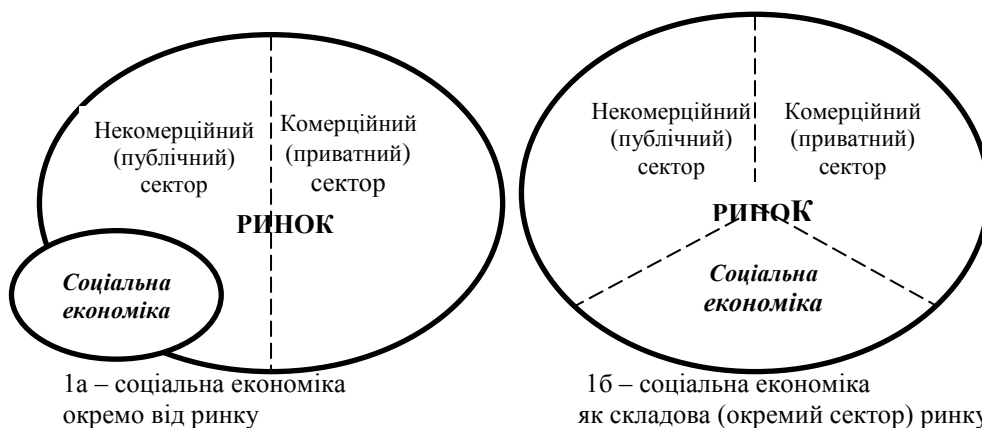

Рисунок 1 - Підходи до розуміння ролі і місця соціальної економіки в національній економіці [5]

З 2000 року Європейська Комісія, Європейський Парламент, Європейський Економічний і Соціальний Комітет та Комітет Регіонів прийняли понад 200 документів, які висвітлюють внесок соціальної економіки у забезпечення зайнятості, соціальної інтеграції, розвиток підприємницького духу, фінансових послуг, соціальної згуртованості, у місцевий розвиток, в тому числі сільських територій, тощо. З огляду на це, Європейський Союз у жовтні 2011 року започаткував ініціативу щодо соціального бізнесу (Social Business Initiative – SBI), спрямовану на створення систем підтримки соціальних підприємств, що впроваджують економічні та соціальні інновації, роль яких постійно зростає [8].

Відповідно до резолюції Європарламенту, соціальна економіка є однією з опор європейської соціальної моделі, що «відіграє суттєву роль у європейській економіці шляхом поєднання рентабельності та солідарності, створення якісних робочих місць, зміцнення соціальної, економічної та регіональної єдності, створюючи соціальний капітал, заохочуючи до активної громадянської позиції, солідарності та формування економіки з демократичними цінностями, що на перше місце ставить людину, на додаток до підтримки сталого розвитку, а також соціальних, екологічних та технологічних інновацій» [1].

Проте наявність офіційних визначень на рівні Європейського Союзу не створює узгодженості у розуміння соціальної економіки на рівні окремих країн. Різні погляди та підходи до визначення соціальної економіки, і як наслідок – до її регулювання, також є предметом досліджень. Так, у праці [5] наводиться порівняльний аналіз підходів до розуміння сутності та ролі соціальної економіки, що характерні для Великої Британії та Франції. Французьке визначення – це своєрідне «апофатичне» визначення, воно не говорить, що є соціальна економіка, а чітко описує об'єкти, які не відносяться до соціальної економіки. Тому соціальна економіка визначається передусім за складом як така, що «об'єднує різні види економічної діяльності, які 1) НЕ включають комерційні підприємства, оскільки вони мають відмінні від неприбуткових організацій цілі та правила, навіть якщо підприємства соціальної економіки часто конкурують із традиційним бізнесом на тому ж ринку; 2) НЕдержавні компанії, оскільки вони належать до приватного сектора, навіть якщо вони часто переслідують суспільні цілі» [5, с. 12].

Найбільш сучасний підхід визначає соціальну економіку Франції як економіку, що базується на солідарності та поєднує традиційну соціальну економіку (кооперативи, асоціації, взаємні товариства та фундації) з новими формами діяльності, такими як трудова інтеграція [5]. Це визначення на нашу думку також близьке інтегрованому баченню соціальної економіки.

Підхід, що використовується у Великобританії передбачає ширше розуміння самої соціальної економіки як сфери взаємодопомоги та будь-якої діяльності не для особистої вигоди з конкретизацією її складових, до яких відносять: комунальний бізнес; місцеві організації самодопомоги, що займаються торгівельною діяльністю задля соціальної, економічної, екологічної вигоди відповідно, дотримуючись принципу «не для особистої вигоди»; цільові трасти, орієнтовані на суспільні блага; кооперативи; пайові товариства і неторгові організації, спрямовані на підтримку місцевого розвитку.

Широке тлумачення соціальної економіки характерне також для Іспанії, де вона включає будь-яку економічну діяльність, за умови дотримання таких принципів: пріоритет інтересів людини над інтересами капіталу, колективного інтересу над індивідуальним, демократичний характер організації, розподіл прибутку за демократичними критеріями, сприяння соціальній єдності, солідарності та соціальній відповідальності. Відповідно до іспанського законодавства до соціальної економіки відносять організації, що дотримуються зазначених принципів. До них відносять: кооперативи, взаємні товариства, асоціації, фонди, підприємства, що належать працівникам, спеціальні центри зайнятості, компанії соціального включення [5]. Причому правові норми щодо організацій соціальної економіки в різних регіонах

суттєво відрізняються між собою.

Заслугує на увагу підхід до соціальної економіки, що використовується у Швеції, адже економічна модель цієї країни є високо соціально орієнтованою. Питання ролі соціальної економіки, сприяння її розвитку активно піднімаються з кінця минулого століття. У 1997 році була створена Робоча група із соціальної економіки та її розвитку з метою переглянути умови, за яких вона функціонує, демонструючи її важливість для суспільства, шляхом аналізу трьох аспектів:

- відносини між соціальною економікою та державним сектором;
- фінансова підтримка соціальної економіки від уряду Швеції та ЄС;
- законодавство та економічні умови, які можуть вплинути на соціальну економіку.

Соціальною економікою тут – це передусім організована діяльність, що спрямована переважно на обслуговування громад, базується на демократичних цінностях та незалежна від державного сектора. Як і для більшості інших країн така діяльність представлена передусім асоціаціями, кооперативами, фондами та подібними групами. Основним мотивом для дії, рушійною силою соціальної економіки є не отримання прибутку, а користь для спільноти або окремих її членів.

Окремі дослідники [9] наголошують на тому, що соціальну економіку не слід розглядати як певне корегування чи підлаштування капіталістичної економіки, оскільки існують значні відмінності між ними, особливо акцентуючи увагу на чотирьох: відмінностях у виробництві, управлінні, різних підходах до провадження бізнесу та різниці у споживанні.

Проте сьогодні констатація трансформації сучасної економічної моделі, що характерна для більшості країн з розвинутою економікою. Мова йде про розвиток нового типу підприємництва – більш прозорого, стійкого та відповідального. Наразі говорять про співіснування капіталістичної та соціальної економіки, наголошуючи, що така модель має позитивний вплив на функціонування ринків, посилює стійкість економічної системи в цілому. Проте такі трансформації економічної моделі, неможливі без базових змін в економіці та суспільстві, передусім інституційних змін.

Окремі підходи до вивчення соціальної економіки зосереджуються на її організаціях, їхніх цілях, поведінці та структурі. Проте мало хто приділяє увагу дослідженню економічних принципів, що виокремлюють соціальну економіку як специфічну соціальну та економічну дійсність. Хоча саме ці принципи дозволяють зрозуміти, що означає розвиток соціальної економіки у сучасних умовах. Пошук відповіді на це питання змушує поставити ряд інших, що допоможуть у розробленні ефективної соціально-економічної політики, особливо на перехідному етапі. Як треба досліджувати соціальну економіку сьогодні? У якому масштабі доцільно розглядати процеси «соціальної» економічної діяльності? Ознаками трансформації економічних реалій, які змушують ставити питання саме так, є на нашу думку розвиток економіки спільного доступу – так званої шерінгової економіки (sharing economy).

За інформацією Світового економічного форуму у Сполучених Штатах соціальна цінність Uber у 2015 була еквівалентна наданню кожному мешканцю 20 доларів США, незалежно від того, чи користуються вони послугою [2].

Шерінгова економіка означає економічну діяльність, зосереджену навколо онлайн-платформ, на основі обміну невикористаними (вільними) активами або послугами, безкоштовно чи за певні плати за принципом "рівний-рівному" (peer-to-peer) [11].

На перший погляд шерінгова економіка не має очевидних спільних рис з тим, що традиційно втілює у собі поняття соціальної економіки. Проте, якщо розглянути соціальні цінності, з якими асоціюються обидва поняття, то можливо знайдеться більше спільних точок.

Традиційно соціальна економіка розглядається через призму економічних і соціальних можливостей, які вона створює. Мова йде про робочі місця, посилення фінансової стійкості місцевих громад, підвищення доходів найбільш незахищених

верств населення, розширення їх професійних умінь та навичок для подальшого працевлаштування, зростання благополуччя тощо. Дослідники шерінгової економіки також роблять акцент на підвищенні ефективності, стабільності, громадській єдності, що є наслідком обміну невикористаних активів, знань та умінь [11].

З дослідження, опублікованого Світовим економічним форумом [2], ми виділили три складових, які на нашу думку варто розглядати сьогодні як вираження соціальної цінності, створюваної з розвитком економіки спільного доступу:

1. Екологічні вигоди внаслідок ощадного ресурсоспоживання.

Спільне використання широкого переліку активів зменшує потребу у ресурсах для їх розширення (оренда кімнат зменшує потребу у готелях), стимулює більш тривале споживання, використання більш екологічних товарів, адже є можливість відшкодувати їх вартість оренду. У разі поширення тенденцій спільного використання немає потреби створювати надлишкові «запаси активів», що має очевидну екологічну користь.

2. Зростання особистого благополуччя.

Благополуччя є наразі настільки актуальним вимірником соціального прогресу, що включене як одна з Цілей сталого розвитку ООН. Благополуччя окрім суто економічних показників включає якість життєвих факторів, таких як соціальне та психологічне здоров'я. Коли мова йде про шерінгову економіку, соціальні компоненти є суттєвими, оскільки у результаті спільного використання зростає доступність тих благ, які були недоступними для багатьох, підвищується рівень їх задоволеності життям. Крім того розширюється соціальний капітал, оскільки формуються нові зв'язки, соціальні комунікації. Отже, можна говорити про соціальний прогрес, що є наслідком існування економіки спільного доступу.

3. Покращення позицій споживача на ринку.

Мова йде про зростання альтернативної цінності блага як вираження бажання людей платити за підтримку публічних благ чи послуг, навіть якщо їх використання ними самими є незначним або взагалі відсутнє. Тобто люди готові платити за можливість обирати користуватися певним благом, послугою чи ні, при тому що збереження цього блага для доступу на індивідуальній основі є надто коштовним чи взагалі неможливим.

Крім того з розвитком можливостей спільного користування внаслідок збільшення пропозиції формується так званий споживчий надлишок – різниця між ціною, яку готові платити споживачі, і суму, яку вони фактично платять. Споживчий надлишок дозволяє знизити середню ціну блага чи послуги, а також кількість ресурсів необхідних для задоволення певних потреб. Так, Дослідницька комісія з транспортних послуг США оцінює, що один спільний автомобіль (автомобіль спільного користування) замінює щонайменше п'ять приватних автомобілів [2].

Отже, за тієї ж самої кількості активів (житла доступного для оренди, автомобілів тощо) фактично відбувається розширення пропозиції, а отже, знижуються ціни. Це в умовах шерінгової економіки має подвійний ефект – збільшує як альтернативну вартість, так споживчий надлишок. Це у підсумку сприяє більш раціональному розподілу та використанню ресурсів.

ВИСНОВКИ.

Фундаментальні трансформації економічної системи, які наразі відбуваються викликані низкою причин, серед яких найбільш значною є зростаюча потреба у забезпеченні добробуту у глобальному світі, що динамічно змінюється. Накопичення соціальних диспропорцій (бідності, доступності базових соціальних послуг тощо) актуалізує дослідження теоретичних концепцій, втілення яких на практиці може подолати зростаючі виклики соціально-економічного розвитку. Серед таких увага до концепцій соціальної та шерінгової економіки є цілком зрозумілою, адже взаємність, спільність як економічний принцип лежить в основі як соціальної економіки, так і економіки спільного доступу. Соціальна економіка визнає провідну роль спільних

транзакцій як економічної діяльності в їх власному розумінні. Останні є також основою економіки спільного доступу.

Сьогодні соціальна економіка, що передбачала розширення класичної економіки з урахуванням реальних соціальних умов, які супроводжують створення та розподіл багатства, потребує дослідження у поєднанні з новими формами економічної поведінки. Саме зміна моделей поведінки є передумовою появи обох досліджуваних феноменів. Соціальна економіка стала результатом зміни економічної поведінки у порівнянні зі стандартом поведінки виробника і споживача у капіталістичній економіці. Шерінгова економіка також є результатом зміни поведінки споживачів. Маючі в основі інші принципи, остання створює соціальну цінність можливо не меншу, ніж організації та підприємства соціальної економіки, оскільки сучасні технічні можливості дозволяють досягти значного масштабу поширення.

Описані соціальні і екологічні вигоди від розвитку економіки спільного доступу визнаються не лише на національному, а й на глобальному рівні. Проте необхідно враховувати також ризики, з якими пов'язаний процес розширення можливостей спільного доступу, – ризики соціального захисту, які виникають внаслідок порушення традиційних моделей перерозподілу. Збереження створених соціальних стандартів вимагає переосмислення процесу створення цінності та трансформації підходів до регулювання процесів перерозподілу доходів.

Сьогодні дослідження соціальної економіки та економіки спільного доступу як нової економічної реальності дозволить сформувати інституційні основи для розвитку ефективних механізмів регулювання процесів накопичення багатства. Адже інститути є обов'язковою складовою ефективною організацією економічних відносин, адже вони спрощують та полегшують обмін інформацією та капіталом. Інституційна структура повинна розвиватися відповідно до запитів розвитку економіки, щоб повною мірою реалізувати потенціал, закладений у соціальних інноваціях.

SOCIAL ECONOMY VS SHARING ECONOMY: SEARCHING FOR COMMON PRINCIPLES

K. V. Bagmet, PhD

Sumy State University, Sumy, Ukraine

Authors give theoretical analysis of the concepts of social economy and sharing economy, analyze the regulatory frameworks of the European Union concerning the social sector. We generalized social values associated with the sharing economy. It is substantiated the importance of the studying of economic principles, which distinguish the social economy as a specific social and economic reality, comparing to the principles of sharing economy.

СОЦИАЛЬНАЯ ЭКОНОМИКА VS ЭКОНОМИКА ОБЩЕГО ДОСТУПА: ПОИСК ОБЩИХ ПРИНЦИПОВ

К.В. Багмет, к.э.н., доцент

Сумский государственный университет, г. Сумы, Украина

В статье проведен теоретический анализ концепций социальной экономики и экономики общего доступа, проанализированы регуляторные рамки Европейского Союза относительно социальной сектора. Обобщены социальные ценности, с которыми ассоциируются экономика общего доступа. Обоснована целесообразность исследования экономических принципов, которые выделяют социальную экономику как специфическую социальную и экономическую действительность, совместно с принципами функционирования шеринговой экономики.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. European Parliament resolution of 19 February 2009 on Social Economy. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2009-0062+0+DOC+XML+V0//EN 888
2. How much is the sharing economy worth to GDP? World Economic Forum. [Електронний ресурс]. – URL: <https://www.weforum.org/agenda/2016/10/what-s-the-sharing-economy-doing-to-gdp-numbers/>
3. Innovative tendencies in the context of the social economy: the emergence of social enterprises Social economy and social entrepreneurship Social Europe guide Volume 4. European Commission Directorate-General for

- Employment, Social Affairs and Inclusion Manuscript completed in March 2013. – URL: http://www.igfse.pt/upload/docs/2013/DGEMPL_Social_Europe_Guide_Vol.4_EN_Accessible.pdf
4. John Restakis Defining the Social Economy - The BC Context. Prepared for BC Social Economy Roundtable. – URL: http://www.msvu.ca/socialeconomyatlantic/pdfs/DefiningSocialEconomy_FnlJan1906.pdf
 5. Map of EU and national social economy institutions and organisations. Foundation for Social and Economic Initiatives and written as part of project “PROMES – Promotion of Social Economy” which is being realised with funding from the EQUAL initiative of the European Social Fund. 777
 6. Social economy and social entrepreneurship Social Europe guide Volume 4. European Commission Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion Manuscript completed in March 2013. – URL: http://www.igfse.pt/upload/docs/2013/DGEMPL_Social_Europe_Guide_Vol.4_EN_Accessible.pdf
 7. Social Economy Europe. – URL: <http://www.socialeconomy.eu.org/social-economy>
 8. Social Economy. Taking back the initiative. Proposals to make the social economy into a pillar of the European Union. 2015. Social Economy Europe. – URL: www.socialeconomy.eu.org 999
 9. Kristina Dervojeda, Diederik Verzijl, Fabian Nagtegaal, Mark Lengton & Elco Rouwmaat. (2013). The Sharing Economy Accessibility Based Business Models for Peer-to-Peer Markets. European Union, September 2013.
 10. The Sharing Economy: Accessibility Based Business Models for Peer-to-Peer Markets. European Commission, проект “Business Innovation Observatory”. September 2013. Прочитовано 12 грудня 2014.
 11. What exactly is the sharing economy? - URL: <https://www.weforum.org/agenda/2017/12/when-is-sharing-not-really-sharing/>

Надійшла до редакції 20 березня 2017 р.